

УДК 343.6:343.222 (77)

Г. Богонюк,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕРЖАВ КОЛИШНЬОГО СРСР

Удосконалення національного законодавства у сфері регламентації кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення вимагає вивчення сучасного зарубіжного кримінального законодавства, яке дасть змогу розробити й упровадити необхідні зміни та доповнення до Кримінального кодексу (далі – КК) України, що стосуються кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення. Також такий аналіз сприятиме різнобічному вивченню досліджуваного поняття й, у свою чергу, допоможе виявити переваги та недоліки окремих законодавчих конструкцій.

Порівняльно-правовий аналіз положень вітчизняного кримінального законодавства й законодавства пострадянських країн у частині невиконання судового рішення став об'єктом розгляду лише поодиноких робіт. Зокрема, ця проблема проаналізована в дисертаційних дослідженнях В.А. Головчук [1], К.О. Лєтягіної [2], Д.А. Харковського [3]. Проте доводиться констатувати, що в цих кримінально-правових дослідженнях висвітлюються тільки фрагментарно окремі проблеми, пов'язані з учиненням аналізованих нами злочинів. Тому **метою** статті є аналіз зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення.

Для порівняння оберемо КК окремих держав, що входили в Радянський Союз (Російська Федерація [4] (далі – РФ), Грузія [5], Республіка Вірменія [6] (далі – Вірменія), Киргизька Республіка [7] (далі – Киргизстан), Республіка

Таджикистан [8] (далі – Таджикистан), Республіка Казахстан [9] (далі – Казахстан), Азербайджанська Республіка [10] (далі – Азербайджан), Республіка Узбекистан [11] (далі – Узбекистан). Такий вибір не є випадковим, а зумовлений тим, що законодавство держав, які входили до складу СРСР, мало спільне коріння та минулу правову систему.

До злочинів, які посягають на порядок виконання судових рішень, законодавець держав колишнього СРСР зараховує такі: невиконання судового рішення (ст. 315 КК РФ, ст. 306 КК Азербайджану, ст. 353 КК Вірменії, ст. 362 КК Казахстану, ст. 338 КК Киргизстану, ст. 381 КК Грузії, ст. 363 Таджикистану), незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано (ст. 312 КК РФ, ст. 303 КК Азербайджану, ст. 233 КК Узбекистану, ст. 345 КК Вірменії, ст. 357 КК Казахстану, ст. 335 КК Киргизстану, ст. 377 КК Грузії, ст. 362 КК Таджикистану), ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі (ст. 314 КК РФ, ст. 305 КК Азербайджану, ст. 354 КК Вірменії, ст. 359 КК Казахстану), втеча з місця позбавлення волі, з-під арешту або з-під охорони (ст. 313 КК РФ, ст. 304 КК Азербайджану, ст. 355 КК Вірменії, ст. 358 КК Казахстану, ст. 336 КК Киргизстану), злісна непокоря вимогам адміністрації кримінально-виконавчої установи (ст. 360 КК Казахстану), перешкоджання діяльності установ попереднього ув'язнення або установ, які виконують покарання, або дезорганізація цієї роботи (ст. 378 КК Грузії).

Аналіз КК окремих держав СНД засвідчив, що не в усіх із зазначених держав є норми, повністю аналогічного змісту з нормами вітчизняного законодавства. Зокрема, це стосується моменту набрання юридичної сили судовим рішенням, оскільки для виникнення й розвитку процесуальних правовідносин на стадії примусового виконання судових рішень необхідний певний юридичний склад: таке, що набрало законної сили, судове рішення [12, с. 40–41]. Водночас окремі кодекси пострадянських держав, на відміну від КК України, позбавлені вказівки на набрання вироком, рішенням, ухвалою та постановою суду законної сили (ст. 232 КК Узбекистану). Видається, відмова законодавця від використання у КК Узбекистану юридичної конструкції «що набрало законної сили» є безпідставною, оскільки рішення суду вважаються остаточними й не можуть бути змінені лише в тому випадку, якщо вирок, рішення, ухвала, постанова набрали законної сили. Водночас зауважимо, що невиконання судового рішення не завжди тягтиме кримінальну відповідальність. Настання кримінальної відповідальності за такі дії можливе лише у випадку набрання законної сили такого рішення і спливу відповідного строку, упродовж якого таке рішення мало бути виконаним. Разом із тим справедливими видаються міркування тих учених, котрі вважають, що для складу невиконання судового рішення не має значення, який судовий акт не виконаний суб'єктом посягання: той, яким закінчено провадження у справі, чи той, який було прийнято під час судового розгляду [13, с. 74].

Деякі особливості містить і зміст суб'єктивної сторони невиконання судового рішення. Зокрема, в одних випадках законодавець указує на умисний характер відповідного діяння (ст. 232 КК Узбекистан, ст. 353 КК Вірменії), натомість в інших – на злісний характер діяння (ст. 315 КК РФ, ст. 306 КК Азербайджану, ст. 362 КК Казахстану, ст. 338 КК Киргизстану, ст. 363 КК

Таджикистану). Така позиція зарубіжних законодавців свідчить про те, що кримінально караними не варто визнавати невиконання судового рішення, учинені з необережності або внаслідок певних поважних причин. Такої самої позиції дотримується й український законотворець, що, на нашу думку, є позитивним. Однак не досить удалим видається формулювання «злісний характер», так як такий термін є оцінним і неоднозначним, а тому його використання є неприйнятним для конструювання положень кримінального закону.

Варто відзначити, що у КК РФ, Азербайджану, Таджикистану, Казахстану, Грузії відповідальність за ухилення від відбування покарання у вигляді штрафу, громадських, виправних робіт, а також у вигляді обмеження волі регламентується Загальною частиною КК. Як приклад наведемо ч. 4 ст. 53 КК РФ, де передбачена відповідальність за ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі. Зокрема, указується, що «у випадку злісного ухилення від відбування покарання особою, засудженою до обмеження волі, воно замінюється позбавленням волі на строк обмеження волі, призначеного вироком суду». Така сама норма передбачена в Загальній частині КК Азербайджану (ч. 4 ст. 53), Таджикистану (ч. 3 ст. 54), Казахстану (ч. 2 ст. 45), Грузії (ч. 4 ст. 47). О.М. Сокурєнко з цього приводу зазначає, що вирішення цього питання в такий спосіб є недоречним, оскільки засуджена особа вчинила новий злочин, а тому такі дії повинні отримати окрему правову оцінку, при цьому не замінюючи покарання у вигляді обмеження волі на позбавлення волі [14, с. 66]. Заперечення цього науковця видаються логічними, оскільки, відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 71 КК РФ, зазначається, що при складанні покарань за сукупністю вироків одному дню позбавлення волі відповідають два дні обмеження волі. Отже, невідбута частина покарання повинна бути доданою до нового покарання з урахуванням п. «б» ч. 1 ст. 71 КК РФ. За таких

умов, видається, було б доцільніше, якщо законодавець РФ передбачив би відповідальність за ухилення від відбування покарання в Особливій частині КК (як це зроблено у КК України).

Відзначимо, що аналіз КК зарубіжних держав свідчить про те, що, як правило, посягання, які порушують порядок виконання судового рішення, є злочинами з формальним складом, тобто злочинами, у яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Такі злочини, як відомо, уважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій чи бездіяльності. Як правило, різновидами таких дій щодо рішення суду є невиконання рішення, ухилення від його виконання або ж перешкоджання його виконанню. Наприклад, у ч. 1 ст. 306 КК Азербайджану вказано лише на дію, без указівки на наслідки – злісне невиконання рішення, вироку, ухвали або постанови суду, а також перешкоджання їх виконанню. Схожі положення містяться й у ч. 1 ст. 232 КК Узбекистану, ст. 353 КК Вірменії, ст. 338 КК Киргизстану, ст. 381 КК Грузії, ст. 363 КК Таджикистану, ст. 315 КК РФ. Безумовно, у злочинах із формальним складом теж має місце настання певних наслідків, але вони не вказані в законі як обов'язкові ознаки злочину. Настання таких наслідків не впливає на кваліфікацію злочину й може враховуватись лише при призначенні покарання.

Також неможливо оминати увагою вирішення питання щодо кваліфікуючих ознак складів злочинів, що передбачені у кримінальному законодавстві зарубіжних держав за невиконання судового рішення. Зокрема, у КК деяких держав узагалі не передбачено кваліфікуючих ознак невиконання судового рішення (ст. 315 КК РФ, ст. 232 КК Узбекистану, ст. 353 КК Вірменії, ст. 338 КК Киргизстану, ст. 381 КК Грузії, ст. 363 КК Таджикистану). Щодо КК інших держав у частині регламентації відповідальності за невиконання судового рішення, то законодавець уста-

новив лише одну кваліфікуючу ознаку, зокрема вчинення злочину службовою особою (ч. 2 ст. 306 КК Азербайджану, ч. 2 ст. 362 КК Казахстану). Звідси випливає, що, порівняно з КК України (ст. 382), законодавець зарубіжних держав значно звузив коло кваліфікуючих ознак, не передбачивши можливості вчинення аналізованого посягання особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, раніше судимою особою. Окрім того, у жодному з проаналізованих кримінальних законів не вказано на такі кваліфікуючі ознаки, як спричинення істотної шкоди, умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини тощо.

Особливості містить кримінальне законодавство пострадянських держав при визначенні способів злочинних діянь, що створюють перешкоди для виконання рішення чи вироку суду щодо майна, на яке накладено арешт або яке описане чи підлягає конфіскації. Такими способами вчинення відповідного посягання є підміна майна (ч. 1 ст. 303 КК Азербайджану); розтрата, відчуження, приховування (ч. 1 ст. 362 КК Таджикистану, ч. 1 ст. 303 КК Азербайджану); розтрата, відчуження, приховування, передача майна (ч. 1 ст. 345 КК Вірменії, ч. 1 ст. 357 КК Казахстану, ч. 1 ст. 335 КК Киргизстану, ч. 1 ст. 377 КК Грузії); незаконне розпорядження, тобто привласнення, розтрата, приховування, знищення або пошкодження майна (ч. 1 ст. 233 КК Узбекистану).

Як і в КК України (ч. 2 ст. 388), законодавці держав колишнього СРСР установлюють відповідальність за незаконні дії щодо майна, яке підлягає конфіскації. Зазначимо, що регламентація відповідальності за вчинення відповідних дій у кримінальному законодавстві пострадянських держав дуже подібна. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 303 КК Азербайджану, кримінально-караними є дії, що полягають у приховуванні та присвоєнні майна, яке підлягає конфіскації за вироком суду, а також інше

ухилення від виконання рішення суду, яке вступило в законну силу, про призначення конфіскації майна. Відповідні положення передбачені й у ч. 2 КК Вірменії (ст. 345), Казахстану (ст. 357), Киргизстану (ст. 335), Грузії (ст. 377), Таджикистану (ст. 362).

Необхідно також розглянути положення кримінального законодавства зарубіжних держав про можливість звільнення від кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення. І хоча в жодному з аналізованих кримінальних законів немає спеціальної вказівки на звільнення від кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення, проте в окремих із них указано на підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за втечу з місць позбавлення свободи (місць ув'язнення чи місць утримання арештованих чи затриманих). Зокрема, відповідно до положень ч. 3 ст. 355 КК Вірменії, законодавець передбачив спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності з вказівкою на умови такого звільнення (якщо кримінальне провадження щодо цієї особи було закрито або було винесено виправдовувальний вирок у справі, за якою особа була засуджена до позбавлення свободи, арештована або затримана).

У примітці до ст. 358 КК Казахстану також міститься вказівка на можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи за втечу за умови, що вона добровільно повернулася в семиденний строк із моменту втечі в місце ув'язнення або під охорону, не вчинила іншого злочину і якщо втеча не була вчинена із застосуванням насильства або зброї. При цьому зауважимо, що для звільнення від кримінальної відповідальності немає значення, чи особа вчинила втечу вперше та чи сама або у складі групи осіб.

Досконалішим у цьому аспекті видається положення примітки до ст. 336 КК Киргизстану, де зазначено, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за втечу за умови, що вона це зробила вперше, добровільно

повернулася у триденний строк із моменту втечі в місце ув'язнення або під охорону, не вчинила іншого злочину і якщо втеча не була вчинена за жодної обставини, що передбачена як кваліфікуюча. Наявність такого положення кримінального закону свідчить про прагнення законодавця водночас забезпечити неухильне виконання судових рішень і мінімізувати негативні кримінально-правові наслідки для особи, котра усвідомила характер і наслідок своїх дій та намагається виправитися.

Щодо видів покарань за невиконання судового рішення, то необхідно відмітити, що у КК пострадянських держав передбачена різна караність таких дій. Так, у КК Азербайджану (ч. 1 ст. 306) за невиконання судового рішення, учиненого загальним суб'єктом, передбачене покарання у вигляді штрафу в розмірі від п'ятисот до тисячі мінімальних розмірів оплати праці, громадських робіт на термін від ста шістьдесяти до двохсот годин, виправних робіт на термін до двох років, обмеження або позбавлення волі на строк до двох років. Натомість за невиконання судового рішення або перешкоджання його виконанню, учинене службовою особою, передбачені покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі (ст. 353 КК Вірменії) із позбавленням права обіймати відповідні посади (ч. 2 ст. 306 КК Азербайджану, ст. 232 КК Узбекистану).

Загалом проведено дослідження щодо вирішення проблеми кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення дає підстави для таких висновків. Позитивним і вартим запозичення видається досвід кримінального законодавства Казахстану (примітка до ст. 358), Вірменії (ч. 3 ст. 355) та Киргизстану (примітка до ст. 336) щодо визначення умов звільнення від кримінальної відповідальності за втечу з місць позбавлення свободи. Найбільш удалими та вартими імплементації в національне законодавство є положення примітки ст. 336 КК Киргизстану, зокрема щодо визначення таких умов спеціального звільнення від криміналь-

ної відповідальності за вищевказані дії, як учинення такого діяння *de iure* вперше, за відсутності кваліфікуючих ознак і за умови добровільного повернення в установу виконання покарання протягом певного періоду часу. Упровадження такого положення у вітчизняний кримінальний закон дасть змогу говорити про забезпечення неухильного виконання судового рішення щодо відбування визначеного судом виду покарання та водночас про наявність заохочувальної кримінально-правової норми для осіб, котрі визнали неправомірність свого діяння.

Ключові слова: невиконання судового рішення, ухилення від відбування покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, кримінальне законодавство, зарубіжний досвід.

У статті здійснюється порівняльно-правовий аналіз положень кримінального законодавства держав, що входили до складу Радянського Союзу, у частині встановлення відповідальності за невиконання судового рішення; досліджується система злочинів, які перешкоджають виконанню судового рішення; проаналізовано особливості конструкцій норм, що регламентують кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення; відображено позитивні й ті, які варті запозичення, положення законодавства зарубіжних держав колишнього СРСР у частині забезпечення порядку виконання судового рішення.

В статті здійснюється порівняльно-правовий аналіз положень кримінального законодавства держав, що входили до складу Радянського Союзу, у частині встановлення відповідальності за невиконання судового рішення; досліджується система злочинів, які перешкоджають виконанню судового рішення; проаналізовано особливості конструкцій норм, що регламентують кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення; відображено позитивні й ті, які варті запозичення, положення законодавства зарубіжних держав колишнього СРСР у частині забезпечення порядку виконання судового рішення.

решения; отражены положительные и те, которые стоит заимствовать, положения законодательства зарубежных государств бывшего СССР в части обеспечения порядка исполнения судебного решения.

The study is aimed at comparative and legal analysis of the criminal laws provisions of the former Soviet Union states in terms of imposing liability for nonfulfillment of a court judgment; there is studied the system of crimes anticipating the liability for court judgment nonfulfillment and analyzed some peculiarities of norms regulating criminal responsibility for nonfulfillment of a court judgment; there are determined positive and worthwhile to be adopted legislative provisions of the former Soviet Union states in terms of the provision the order for court judgment fulfillment.

Література

1. Головчук В.А. Кримінально-правова охорона порядку виконання судових рішень : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.А. Головчук. – Київ, 2012. – 259 с.
2. Летягина Е.А. Уголовная ответственность за неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.А. Летягина. – Красноярск, 2009. – 215 с.
3. Харьковский Д.А. Уголовно-правовая характеристика неисполнения приговора суда, решения суда или иного судебного акта : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Д.А. Харьковский. – Ростов-на-Дону, 2007. – 23 с.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации. – Х. : Консум, 1997. – 164 с.
5. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.
6. Азарян Е.Р. Уголовный кодекс Республики Армения / Е.Р. Азарян, Н.И. Мацнева ; предисловие Е.Р. Азаряна ; перевод с армянского Р.З. Авакяна. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 450 с.

7. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.toktom.kg/lawcoll/15076.1.htm.
8. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 410 с.
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167 ; предисловие министра юстиции Республики Казахстан докт. юрид. наук, проф. И.И. Рогова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.
10. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред. И.М. Рагимова ; перевод с азербайджанского Б.Э. Аббасова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001 – 325с.
11. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изм. и доп. на 15 июля 2001 г.) / вступ. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.
12. Завадская Л.Н. Реализация судебных решений. Теоретические аспекты / Л.Н. Завадская, Г.П. Батуров. – М. : Наука, 1982. – 141 с.
13. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. – 656 с.
14. Сокурєнко О.М. Ухиляння від відбування покарання у вигляді позбавлення волі та у вигляді обмеження волі: міжнародно-правовий досвід кримінального законодавства / О.М. Сокурєнко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 3. – С. 63–66.

